
РОЗДІЛ 5.

СИСТЕМА ЖАНРІВ ЗМІ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

УДК 071.41 (477)

О. М. Бикова

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПОРТАЖУ-ЗВІТУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

У статті розглядаються жанрово-стильові особливості репортажу-звіту. Наголошується на тому, що присутність автора у тексті є визначальним стилістичним чинником, диференційною жанровою ознакою репортажу-звіту. Особлива увага у статті приділяється процесу взаємозбагачення жанрів, що є новітньою тенденцією розвитку журналістської практики.

Ключові слова: жанр, модифікація, репортаж-звіт, ефект присутності.

Теорія жанрів у журналістиці – одна з найважливіших проблем сучасної науково-практичної думки. Дискусії щодо критеріїв класифікації жанрів, трансформації класичних жанрових моделей ведуться у підручниках та монографіях, у дисертаційних роботах, проводяться конференції, випускаються збірники наукових праць. Поль Ван Тигем у 1920 році навіть запропонував термін «генологія» для визначення науки про жанри. Та незважаючи на досить багату історію вивчення жанрів і жанрових систем, генологія так і залишається однією з суперечливих сфер журналістикознавства.

Система жанроутворення у сучасних вітчизняних періодичних виданнях є складним та динамічним процесом, адже журналістські жанри не є ні вічними, ні застиглими, ні раз і назавжди даними. Вони, зберігаючи певні основні жанрові ознаки, постійно змінюються і розвиваються, зазнають певних модифікацій. Елементи одних жанрів можуть проникати в інші, складніші за структурою, жанри. Це можна пояснити тим, що задля вирішення конкретного завдання журналісту необхідно звертатися до різних методів, які частіше застосовуються в інших жанрах. Видозміна завдання трансформує методи, їх практичне застосування. Взагалі, взаємовідношення функції, предмету і методу рухомі, різноманітні і взаємообумовлені.

Ще однією причиною взаємопроникнення жанрів є те, що чітко окреслених меж газетних жанрів не існує. На цьому часто наголошують вітчизняні та зарубіжні дослідники, зазначаючи, що газетні жанри різняться багатоманітністю і взаємопроникністю: «Чітке розмежування між жанрами існує лише в теорії, – зазначає Ірина Кадикова на сторінках Інтернет-видання «Медіаспрот», – і, певною мірою, в інформаційних матеріалах. Взагалі, жанрам властиве взаємопроникнення, і на практиці межі між ними часто розмиті» [3]. Збіг окремих рис і особливостей неминучий, бо жанри в друкованих ЗМІ відображають різноманітні форми суспільного життя, зображують події та явища у всіх їх проявах і взаємодіях.

В основу еволюційних процесів, численних трансформацій закладено дифузю та взаємопроникнення жанрів. За радянських часів «догматичне ставлення до груп жанрів фактично заперечувало їхній взаємоперехід. Ця теза затверджувалася на етапі викладання журналістикознавчих дисциплін, що не дозволяло багатьом поколінням радянських журналістів варіювати, творити нові аспекти й особливості жанрової палітри, значно звужувало діапазон висвітлення тої чи іншої події, впливало, зрештою, на свідомий і підсвідомий процес сприйняття тексту читачем» [1, с. 14-15].

Сьогодні, внаслідок кардинальних перетворень в соціально-економічній системі, змінні тенденції у масовій свідомості, дуже часто на сторінках сучасних вітчизняних періодичних видань трапляються публікації, жанр яких неможливо однозначно визначити. Усе частіше в газетах та журналах з'являються медіаформи, які є своєрідним злиттям традиційно чітко розмежованих жанрів. Газетні жанри, взаємопроникаючи один в одного, взаємозбагачуються і під впливом нових економічних, політичних і соціальних умов набувають нових рис.

Жанрова палітра сучасної періодики не вирізняється різноманітністю жанрів у кожному номері. Традиційні газетно-журнальні жанри вживаються нерівномірно (найчастіше на сторінках друкованих видань трапляються такі жанри, як: інтерв'ю, коментар, стаття, репортаж, нарис. Натомість огляд преси, звіт, памфлет, фейлетон дуже рідко трапляються у газетах та журналах), що збіднює кожен випуск, проте урізноманітнення жанрової палітри відбувається за рахунок нових різновидів, модифікацій, які виникають внаслідок взаємозбагачення традиційних жанрів.

Сучасні проблеми взаємопроникнення жанрів вивчають такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як М. Василенко, І. Михайлин, М. Кім, О. Тертичний. Журналістикознавці у своїх дослідженнях говорять про стійкі й змінні ознаки жанрів, про рухливість елементів та еластичність жанрових форм, але у їхніх розвідках приділено недостатньо уваги природі та характеру виникнення нових модифікацій, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Так, найменш поширеним на сьогодні інформаційним жанром у вітчизняній періодиці є звіт. За радянських часів цей жанр був одним із найпопулярніших. Без звітів із партійних з'їздів, нарад, засідань, комсомольських конференцій не обходився жоден випуск центральної чи республіканської газети. Разом із тим, як зазначає В. Здоровега, звіт у тоталітарній пресі був одним із найнудніших жанрів, який «за своєю безплідністю і не цікавістю міг рівнятися хіба що з передовими статтями у партійних газетах» [2, с. 168].

Дослідник також зазначає, що з настанням горбачовської перебудови стався вибух довго затискуваної розумової та емоційної енергії і звіт стає чи не найцікавішим, найпопулярнішим за змістом жанром журналістики» [2, с. 168].

Сьогодні звіт поступово зникає зі шпальт газет та журналів, з'являючись здебільшого на сторінках партійних видань, а у суспільно-політичній періодиці – переважно під час передвиборчих кампаній, коли потрібно оперативно повідомити про зустріч кандидатів у депутати з виборцями чи про мітинг на підтримку того чи іншого кандидата на пост президента України.

Аби не втратити жанр звіту зі свого арсеналу, журналісти вдаються до такої жанрової моделі, як репортаж-звіт. На нашу думку, саме репортаж як один із найдинамічніших жанрів журналістики, має властивість швидко змінюватися відповідно до змін аудиторного попиту – не втрачаючи своєї основної характеристики – «ефекту наочності» – він здатен набувати абсолютно нової форми.

Авторське опрацювання, корегування матеріалу зумовлює новачі жанру, появу нових модифікацій – і, як наслідок, на сторінках вітчизняної періодици все частіше з'являються тексти зі змішаним жанровим характером. Варіювання жанрових фрагментів свідчить про творчий підхід репортерів, таким чином, жанрова палітра сучасної преси збагачується такою ускладненою модифікацією, як репортаж-звіт.

Мета нашої розвідки – окреслити основні ознаки репортажу-звіту як жанрової модифікації репортажу. Предмет нашого дослідження становлять публікації, які підлягають під визначення жанру репортаж-звіт, що виходили друком з 2005 року на території України.

Сама жанрова форма звіту не передбачає використання широкого спектру комунікативно-зображувальних та лінгвістичних прийомів, адже завдання звіту – насамперед оперативно відреагувати на актуальну подію, виражену вербально, тому, використовуючи жанрову модель «репортаж-звіт», журналіст може за допомогою художніх виражально-зображальних засобів, які притаманні жанровій формі репортажу, яскраво, емоційно, детально повідомити про перебіг симпозіумів, семінарів, зборів, прес-конференцій і т.д. Таким чином, репортаж-звіт трапляється на шпальтах друківаних періодичних видань тоді, коли потрібно мальовничо зобразити різноманітні засідання – від зборів громадських організацій до парламентських сесій.

У репортажі-звіті, окрім звичного для звіту короткого викладу обміну думками між людьми під час нарад, з'їздів, конференцій, мітингів, подається опис місця події («Зала засідань. Чи не найбільше приміщення у будівлі. Позолота і білі меблі. Ця висока, метрів до восьми, стеля, теж біла з рясною візерунковою позолотою, дивилася ще на Щербицького і Шелеста. Потім – на Кравчука і Кучму, а минулого року – на учасників «круглого столу», які підписували Універсал національної єдності. Стіл, який уже увійшов у народні прислів'я, великий і круглий» [10, с. 5.]), детально описується сам перебіг обговорення питань («Головуючий увімкнув систему «Рада». «Регіонал» Михайло Чечетов підняв руку і подав сигнал – «підтримати!» За мить до того, як закінчилось голосування, хтось вигукнув – «Ге?!» – і на табло висвітлювалось 310 «за» [6, с. 4]; «Любі друзі», які на трибуні щільним колом оточили самотнього Катеринчука, почали свідомо затягувати час тривалими виступами – власними та гостей» [7, с. 4]), портретні та психологічні характеристики учасників («Поки на трибуні змінювалися доповідачі, свого виступу чекав і экс-заступник міністра праці та соціальної політики Павло Розенко – реагував на доповіді емоційно, часто хитаючи в знак незгоди головою» [9, с. 5]; «Тарас Стецьків, вийшовши в кулуари після голосування, емоційно зауважив: «За рік (на який перенесено вибори) вони закатають нас у асфальт» [6, с. 4]), зображується їх поведінка («Особисто Тігітко С.Л. повинен разом із місцевими адміністраціями організувати обговорення пенсійної реформи», – Прем'єр зиркнув у бік крісла, у якому зазвичай сидить понижений в обов'язках віце-прем'єр. Проте у гарячі передсвяткові дні Тігітко вирішив не йти до Кабміну. «Ми повинні пояснити людям, – Азаров у цю мить на секунду відволікся від тексту – і вже не міг знайти потрібне місце» [4, с. 5]; «Виступили також гості – Віктор Пинзеник та Юрій Луценко. Перший, загалом передбачувано, закликав до об'єднання всіх помаранчевих сил, а другий так різко розкритикував нинішню партійну владу, що так і кортіло спитати: як же він після цього буде в її лавах перебувати» [7, с. 4]).

Присутність автора у тексті є визначальним стилістичним чинником, диференційною жанровою ознакою репортажу-звіту. У репортажі-звіті автор не просто викладає інформацію у хронологічній послідовності, а постійно втручається у хід розповіді, він не просто констатує факти, а показує динаміку розвитку події, відкрито висловлює авторське ставлення до всього, що відбувається на його очах: «До спікерської президії раз по раз підходили «нашоукраїнці» Микола Кульчинський та Володимир В'язівський із проханням надати трибуну Герою України (Юрію Шухевичу – Б.О.). «Пока што герою...» – схидно відповідав віце-спікер-комуніст Адам Мартинюк і «гнув» разом із Литвином свою лінію ігнорування. А тим часом доповідачі переливали з пустого в порожнє: фахових зауважень щодо пенсійної реформи було обмаль – більше політичних гасел і «води» [9, с. 5]. Таким чином, усі події у репортажі-звіті подаються крізь призму авторського сприймання і читач бачить подію такою, якою побачив її сам автор матеріалу.

У репортажі-звіті часто трапляються емоційно забарвлені конструкції, пов'язані з авторським баченням події: «Володимир Литвин, вийшовши на трибуну, *розсипався у компліментах центральній владі й навіть повторив кілька тез із виступу Януковича*» [6, с. 4]; «Після офіційної частини розпочався концерт у *кращих традиціях «совкового» офіціозу: хлопці в шароварах, дівчата у віночках, у перервах між танцями співали відомі пісні про Україну, читали вірші зі шкільної програми*» [5, с. 3]. Такі конструкції надають висловлюванню більшої виразності, образності, відображають ставлення автора до зображуваної дійсності, а також виконують прагматичну функцію.

Репортаж-звіт також має такі характерні для традиційного репортажу ознаки, як емоційність, наочність відображення дійсності, «ефект співпереживання».

Емоційність у репортажі-звіті допомагає журналісту виразити особисте ставлення до подій, проявити симпатії та антипатії, висловити власні враження від ситуації, що склалася. Емоційно забарвлений стиль оповіді надає репортажу-звіту більшої переконливості, викликає у читача відчуття, неначе він також перебуває у сесійній залі чи на мітингу і все, що відбувається, бачить на власні очі і чує все те, що було сказано депутатами, урядовцями і т. д. Викладаючи у репортажі-звіті власні переживання з приводу відображеної події, автор досягає ефекту співпереживання. Читач разом із журналістом радіє чи гнівається, захоплюється чи обурюється.

Так, за допомогою описовості (змалювання інтер'єру, зображення перебігу події, характеристика людей) та авторської модально-еспресивної оцінності репортаж-звіт набуває суб'єктивності, проте суб'єктивізм репортажу-звіту не суперечить його документальній основі, навпаки, різні способи авторського самовираження лише сприяють глибшому осмисленню описуваної події.

За структурою репортаж-звіт має суто репортажний початок, щоб швидкою, динамічною оповіддю зацікавити читача подією, привернути його увагу і тримати в напруженні до кінця матеріалу («*Останнє засідання уряду, попри довгий перелік пунктів порядку денного, було зовсім небагатолюдним, не передбачало спілкування чиновників із пресою та закінчилося як ніколи швидко. Урядовці ніби боялися запізнитися до святкового столу – накритому в одному з альпійських шале... А тим часом коридорами Кабміну помічники носили величезні кошики із шампанським, дорогим коньяком та запакованими у целофан яскравими коробками*» [4, с. 5]), та кінцівку, у якій підбиваються підсумки, поглиблюється та конкретизується інформація. Кінцівка репортажу-звіту, як правило, має лаконічний змістовно-насичений виклад інформації: «*Нехай 2011 рік поповнить ваше серце новими надіями, відкриє нові горизонти та перспективи*», – врочисто завершував Прем'єр. «*Дякуємо, і вам перспектив...*», – пробували жартувати телеоператори. «*Я прошу запрошених не розмовляти*», – одразу ж відреагував Прем'єр» [4, с. 5]. Зачин та кінцівку репортажу-звіту можна розглядати як «кільцеве оточення тексту, яке наголошує на його цілісності та завершеності, надає йому експресії» [8, с. 186].

Проте головна частина репортажу-звіту пишеться за всіма канонами традиційного звіту: до уваги беруться декілька виступів, пов'язаних між собою однією темою, і коротко (рідше, широкі) подається виклад їх змісту. Автор співставляє різні погляди доповідачів на одне і те ж питання, виявляючи при цьому дискусійність самого предмету обговорення. Журналіст не вдається до передісторії порушуваних питань, а лише зображує те, що він побачив і почув на місці події: «...*Глава держави подякував парламенту за співпрацю, а також привітав те, що всі гілки влади працюють консолідовано (фактично – під диктат Банкової). Президент відзначив, що в минулому році було розпочато реформу державного управління... Литвин закликав політиків не захоплюватися критикою. «Взагалі, критика – це рабська звичка. А відповідно, заклики побудувати рай в Україні обертаються пеклом», – обурювався Литвин. ...БЮТівець Сергій Соболев зазначив, що «круглий стіл» неможливий за нинішнього кримінального переслідування... Депутат-комуністка Алла Александровська заявила з трибуни, що голосування за проект (перенесення парламентських виборів на осінь 2012 року – Б.О.) – це вимушений крок, який коаліція має зробити після тих чудес, які натворили «помаранчеві» попередники... Натомість народний депутат від «НУНС» Анатолій Матвієнко заявив, що нинішня Верховна Рада мусить якомога швидше відійти у небуття, тому виступив проти проекту...» [6, с. 4]. Головна частина репортажу-звіту має на меті пояснити, розвинути апріорну оцінку, яка була подана у зачині, підвести її під фундамент доказів та аргументів, на основі яких виводиться підсумкова оцінка у кінцівці.*

Отже, сучасний репортаж у вітчизняній періодиці є активним учасником процесу взаємозбагачення жанрів усередині жанрової системи друкованих ЗМІ. Жанрова модифікація «репортаж-звіт» – це документальна, деталізована, наочна розповідь про актуальні події суспільного життя, для яких характерна дія, виражена вербально (мітинги, демонстрації, збори, засідання, конференції і т.д.). Репортаж-звіт має на меті дати читачеві найповніше уявлення про різноманітні заходи, які мають важливе громадське значення, цікаво та оригінально подати те, про що говорилося на засіданні, нараді, сесії і т.д. Репортаж-звіт часто можна зустріти на сторінках таких щоденних інформаційно-політичних газет, як «Україна молода» та «Експрес».

Список використаних джерел

1. Василенко М. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі: монографія / М. Василенко. – К.: Вид-во Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – 236 с.
2. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник / В. Здоровега. – Л.: ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Кадыкова И. Жанры журналистики // <http://www.mediasprut.ru/jour/theorie/genre/genjour.shtml>

4. Патиківський Ю. Як його зустрінеш, так і будеш мати / Ю. Патиківський // Україна молода. – 2010. – 30 грудня. – С. 5.
5. Свиридовський А. Без параду, зате з шароварами / А. Свиридовський // Україна молода. – 2010. – 26 серпня. – С. 3.
6. Семків В. Доленосна покірність / В. Семків // Україна молода. – 2011. – 2 лютого. – С. 4.
7. Стецишин О. 11 годин у нікуди / О. Стецишин // Експрес. – 2006. – 14-15 листопада. – С. 4.
8. Стилистика газетних жанрів / Под ред. Д.Э. Розенталя. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 229 с.
9. Ткачук М. Із українців по нитці – уряду реформа / М. Ткачук // Україна молода. – 2011. – 18-19 лютого. – С. 5.
10. Янцзи С. Свято прочинених дверей / С. Янцзи // Україна молода. – 2007. – 7 червня. – С. 1, 5.

The article deals with the genre and style peculiarities of the reporting. The main accent is made on that the author's presence in the text is the main stylistic and genre device.

Key words: genre, modification, reporting, the effect of presence.

УДК 070.48: 81'38 (477.64) «1920/1930»

І. С. Бондаренко

Запорізький національний університет

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЖАНРІВ ПРЕСИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ 20-30-Х РР. ХХ СТ.: СПЕЦИФІКА МОВНОСТИЛІСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті досліджуються особливості формування системи жанрів регіональної преси, аналізується специфіка мови й стилю публіцистичного дискурсу періоду тоталітарної журналістики.

Ключові слова: жанр, жанрова система, публіцистична картина світу, адресат, адресант, хронотоп, текст, газетна мова.

Незважаючи на тривалу історію пресолінгвістики, різноманітність наукових напрямків і методологічних засад дослідження мови преси, актуальним залишається її лінгвостилістичний і жанрово-стильовий аналіз у контексті соціально-культурної й історичної динаміки. Вивчення жанрово-стильової специфіки регіональної періодики з урахуванням дії екстралінгвальних чинників значно доповнює цілісну картину еволюції загальноукраїнського публіцистичного дискурсу. До проблеми жанрових та стильових модифікацій місцевої преси зверталися М. Дяченко, О. Сербенська, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, І. Стецула, К. Ульянова, Т. Хітрова, Н. Яблоновська.

Мета нашого дослідження – здійснити жанрово-видову й мовностилістичну характеристику системи місцевої періодики 20-30-х рр. ХХ ст. та на її основі пояснити причини формування жорстко регламентованої жанрової домінанти тоталітарної преси.

У сучасній філології жанри тлумачаться як певні естетичні умовності, що детермінують сутність конкретних творів, при цьому незаперечним є їх зв'язок із традицією: вони виступають своєрідними парадигмами в синтагматичній історико-літературного процесу. У цьому сенсі варто згадати відому метафоричну формулу М.Бахтіна: «Жанр живе теперішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам'яті в процесі літературного розвитку» [1, с. 122].

Поряд з цим, жанр – категорія історично конкретна, змінна в часі, еволюціонуюча. В.Здоровега називає, принаймні, два фактори, що зумовлюють зміни формально-змістової єдності журналістського твору: суб'єктивний, пов'язаний із творчо-особистісними характеристиками автора, й об'єктивний, що актуалізується соціальними аспектами [2, с. 162-165].

Виходячи із засад когнітивної лінгвістики, – функціональні стилі – часткові мовленнєві моделі буття («міні-сфери» інформаційного простору [3, с. 13]), – мова здатна експлікувати публіцистичну (поряд з релігійною, міфологічною, філософською, науковою й т. д.) картину світу. «Головні параметри, складові будь-якої картини світу, – наголошує Г. Солганик, – це суб'єкт, час, простір» [4, с. 33]. Цікаво, що саме ця класична тріада лежить в основі сучасних лінгвістичних теорій жанру. Газетно-публіцистичний стиль, що функціонує як система жанрів, різних за способом, методом відображення й аналізу дійсності, здатен подати різнобічну концептуальну модель світу в певних культурно-історичних умовах, при цьому виражаючи своєрідний «мовний смак» (В.Костомаров) епохи.

Отже, на основі тріадичної схеми (суб'єкт – час – простір) спробуємо дослідити специфіку лінгвостилістичного оформлення газетно-публіцистичного дискурсу як системи жанрів у період функціонування тоталітарної журналістики. Адже «жодне нове явище (фонетичне, лексичне, граматичне) не може ввійти в систему мови, не здійснюючи довгого й складного шляху жанрово-стилістичного випробування й обробки» [5, с. 243], – наголошував М. Бахтін.

Директивна, суворо контрольована радянська преса, звичайно, відзначалася особливими способами й формами обробки інформації, своєрідними мовностилістичними моделями текстотворення.